
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 658.014

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2022.11.13>

Статівка Н.В.

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри управління персоналом та підприємництва,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0903-6256>

Дробязко Л.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління персоналом та підприємництва,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3658-4928>

Stativka Nataliia, Drobiazko Liudmyla

Kharkiv National University V.N. Karazina,
Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration"

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФУНКЦІЙ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

THEORETICAL JUSTIFICATION OF SMALL BUSINESS FUNCTIONS AT THE REGIONAL LEVEL

У статті теоретично обґрунтовано функції малого підприємництва на регіональному рівні. Узагальнено базові критерії, що дають змогу відносити організації до малих або середніх підприємств, такі як середньооблікова чисельність працівників за попередній календарний рік і виручка від реалізації товарів. Основним критерієм віднесення підприємств до малих є чисельність працівників. Доведено, що однією з найважливіших функцій малого бізнесу є його здатність продуктивно використовувати ресурси, які з різних причин не затребувані великим бізнесом. Виділену таку функцію малого бізнесу, як «заповнення» економічних ніш у відтворенні соціально-економічних систем різного рівня і функціонального призначення (ущільнення відтворювальної структури). З'ясовано, що теоретичні та емпіричні дослідження демонструють суперечливі процеси в реалізації функцій малого підприємництва на макро- та мезорівнях.

Ключові слова: мале підприємництво, функції малого підприємництва, підприємництво, підприємницькі структури, соціально-економічний розвиток.

The purpose of the article is to provide theoretical justification and analysis of the implementation in practice of small business functions in the socio-economic development of the region. The relevance of the problem of justifying the functions of small businesses is determined by the insufficient level of its theoretical and practical development, which determined the general orientation and structure of this research. In the course of the research, general scientific methods of cognition were used, first of all, dialectical, deduction, decomposition, structuralism methodology, methods of Economic Analysis and synthesis, cluster, correlation-regression and comparative analysis, scenario approach. It is proved that one of the most

---

important functions of a small business is its ability to productively use resources that, for various reasons, are not in demand by large businesses. Such a function of small businesses as "filling" economic niches in the reproduction of socio-economic systems of various levels and functional purposes (compaction of the reproductive structure) is highlighted. It is found that theoretical and empirical studies demonstrate contradictory processes in the implementation of small business functions at the levels. The reasons for this should be sought not only in the functions that it implements in the relevant systems at the national and local levels. It is determined that the success of small businesses is influenced by such features as: the peculiarity of the life cycle of the product produced; the integration of the production process; innovative activity in production; the share of value added in products; the scale of production, and availability of qualified personnel. The practical significance lies in the fact that the conclusions and recommendations contained in the work in the field of small business development management in the regions of the country can be used to improve the processes of development and implementation of strategic planning documents of administrative-territorial entities, programs and other tools to support small businesses in the context of overall improvement of interaction between government bodies and business structures.

Key words: *small business, small business functions, entrepreneurship, business structures, socio-economic development.*

Постановка проблеми. Економіка будь-якого сучасного суспільства являє собою складну систему, забезпечує функціонування і взаємозв'язки всіх економічних суб'єктів. Економіка в теоретичному аспекті розглядається як сукупність суспільних наук, що вивчають виробництво, розподіл і споживання товарів та послуг. В економічних системах головна функція економічних суб'єктів полягає в тому, щоби постійно створювати такі блага, які необхідні для життєдіяльності людей і без яких суспільство не зможе розвиватися. Розвиваючи ринкові відносини, стимулюючи зростання підприємництва, держави, їх територіальні та функціональні підсистеми виходять на новий, більш високий рівень економічного розвитку. Таким чином, певною проблемою є необхідність теоретичного обґрунтування та аналізу реалізації на практиці функцій малого підприємництва в соціально-економічному розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості та функції малого підприємництва висвітлювалися в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, таких як А.І. Бутенко [1], З.С. Варналій [2], В.І. Варцаба [8], М.П. Войнарченко [1], Н.Ю. Волощук [3], А.Е. Воронкова [5], М.В. Газуда [3], С.Г. Дрига [4], Г.В. Козаченко [5], І.М. Комарницький [6], А.О. Корнецький [7], К.М. Краус [10], В.І. Ляшенко [1], В.Ю. Медяник [5], В.П. Мікловда [8], М.М. Пітюлич [8]. Незважаючи на те, що особливості та функції малого підприємництва загалом досить докладно висвітлені в науковій літературі, варто відзначити, що темам, присвяченим теоретичному обґрунтуванню та аналізу реалізації на практиці функцій малого підприємництва в соціально-економічному розвитку регіону, не приділяється достатньої уваги.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз реалізації на практиці функцій малого підприємництва в соціально-економічному розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. В економічних системах мале підприємництво (малий бізнес) – це підприємництво, що спирається на діяльність невеликих фірм, малих підприємств, що формально не входять в об'єднання [2, с. 64].

Як базові критерії, що дають змогу відносити організації до малих або середніх підприємств, розглядаються середньооблікова чисельність працівників за попередній календарний рік і виручка від реалізації товарів. Основним критерієм віднесення підприємств до малих є чисельність працівників.

Крім цього, за даними другої конференції міністрів у справах малого та середнього підприємництва, проведеної у Стамбулі (Туреччина) у липні 2004 р. Організацією економічного співробітництва та розвитку, залежно від країни можуть використовуватися інші критерії, такі як вартість активів, обсяг обігу, обсяг доходу [12, с. 16].

На території Європейського Союзу, відповідно до визначення Європейської комісії, малими підприємствами вважаються всі компанії з чисельністю працівників менше 50 і розміром річної виручки, що не перевищує 10 млн. євро [11].

Як бачимо, всі зазначені джерела сходяться в тому, що малий бізнес, мале підприємство – це здійснення діяльності невеликими господарськими формами задля систематичного отримання прибутку. Ці визначення фіксують досить очевидну позицію їх авторів і нормативних документів: малий бізнес об'єднує два параметри системи, з точки зору реалізованих функцій – створення вартості (в тому числі, отримання прибутку), з точки зору масштабів діяльності – відносно невеликі.

Однак стан економічних систем не обмежується двома параметрами, тому доцільно розглядати їх місце в більшій системі з позицій виконуваних функцій за ширшою сукупністю ознак, які відображають і її стан, і роль у системі більш високого рівня.

А.І. Бутенко, М.П. Войнаренко, В.І. Ляшенко розцінюють сучасне мале підприємство як відкриту і соціально-економічну та виробничо-збутову систему, що динамічно розвивається, а також вважають, що результати виробничо-господарської діяльності малого підприємства не можуть бути оцінені тільки за допомогою будь-якого одного показника, наприклад, чисельності працівників [1, с. 25].

С.Г. Дрига вважає, що до найбільш загальних для всіх країн показників, на базі яких суб'єкти ринкової економіки належать до малого і середнього підприємництва, слід віднести чисельність працівників, розмір статутного капіталу, величину активів, обсяг обігу (прибутку, доходу, виручки), валюту балансу [4, с. 28].

Особливості та функції малого підприємництва досліджені в широкому колі робіт вітчизняних і зарубіжних учених. Ці функції можна представити в найбільш загальному вигляді, декомпозувавши його приналежність до підприємництва загалом і встановивши відмінності, пов'язані з масштабами діяльності. З огляду на безліч робіт, присвячених цій проблемі, ми виходимо у своєму дослідженні з історико-генетичних основ і класичних робіт у цій галузі.

Нині дослідники малого підприємництва підходять до його вивчення і базуються на рекомендаціях, наданих на його основі, вельми прагматично відзначаючи його позитивний вплив (функції) на соціально-економічні процеси у великих територіальних і функціональних системах.

Однією з найважливіших, на наш погляд, функцій малого бізнесу є його здатність продуктивно використовувати ресурси, які з різних причин не затребувані великим бізнесом. Так, К.М. Краус пише про необхідність розвитку малих підприємств як своєрідних «амортизаторів» в умовах ринкової економіки, підкреслюючи, що, наприклад, в умовах економічної кризи працівники, звільнені з великих підприємств, мають можливість піти в малий бізнес (створити своє мале підприємство) і зберегти достатній рівень доходу [10, с. 71]. Мабуть, це не єдиний випадок використання малим бізнесом трудових ресурсів, які не отримали застосування в інших секторах економіки регіонів.

На думку І.М. Комарницького, малий бізнес істотно впливає на темпи економічної динаміки за рахунок диверсифікації місцевих ринків і компенсації «провалів ринку», таких як безробіття, кон'юнктурні коливання та інші прояви кризових процесів [6, с. 34].

Малі підприємства мають можливість гнучко й оперативно вирішувати виробничі завдання (залежно від сформованої економічної ситуації), досягаючи максимального ефекту в діяльності за мінімальних накладних витрат. Малі підприємства є найбільш маневреними і вирізняються здатністю швидко реагувати на мінливу кон'юнктуру ринку [3, с. 42].

Таким чином, можна досить виразно виділити таку функцію малого бізнесу, як «заповнення» економічних ніш у відтворенні соціально-економічних систем різного рівня і функціонального призначення (ущільнення відтворювальної структури).

Часто відзначається, що для малих підприємств характерні прагнення до економії витрат за рахунок оптимізації обсягів використовуваних ресурсів і підвищення інтен-

сивність їх використання, а також постійне прагнення до оптимізації їх кількості. Звідси впливає можливість забезпечення інвестору стабільного доходу за правильного керівництва компанії. На нашу думку, це не є особливістю малого бізнесу загалом. Швидше, це характерно для міноритарних інвесторів великих компаній.

Як бачимо, багато дослідників сходяться на думці про те, що розвиток малого підприємництва сприяє збільшенню рівня зайнятості населення, що веде до підвищення рівня доходів населення, що можна віднести до його найбільш значущих функцій. Фактично малий бізнес сьогодні має великий потенціал для власного розвитку та економіки країни.

Перехід до дослідження функцій малого бізнесу на регіональний рівень принципово не змінює їх складу. Характерною для дослідників є позиція В.П. Мікловди, В.І. Варцаби, М.М. Пітюлици, які зазначають, що на регіональному рівні реалізуються такі функції малого підприємництва:

- сприяє оптимізації структури економіки за рахунок освоєння малих ринкових ніш; можна сказати, що це функція «ущільнення» відтворювальної структури економіки; не обов'язково при цьому економічний ефект буде вище або дорівнювати тому, якого досягає великий бізнес, але важливо, що він перевищує нульовий рівень;

- підвищуються мобільність і результативність ринкової економіки за рахунок швидкої реакції малого бізнесу на зміни ринкового попиту (вважаємо, що це функція згладжування коливань ринкової кон'юнктури);

- розвиток конкуренції, створення системи стимулів для більш повного використання технологічних, організаційних, матеріальних, трудових ресурсів за рахунок підвищення соціально-економічної активності населення, орієнтованого на створення й підтримку діяльності малих підприємств;

- стабілізація виробництва та соціальної сфери регіону за рахунок створення робочих місць та сплати податків;

- підвищення інноваційної активності економіки (на думку зазначеного автора, малий бізнес є більшою мірою інноваційним порівняно з великим) [8, с. 51].

А. Корнецький вважає, що сьогодні малі підприємства все більше стають основою для формування раціональної структури місцевої економіки та її фінансування [7, с. 62].

Ці теоретичні позиції широко представлені в науковій літературі. Звернемо увагу на рекомендовані зазначеним автором заходи підтримки. Найбільш очевидним є їх склад під час реалізації інноваційної функції, а саме створення розвинутої інноваційної інфраструктури.

Наявність та ефективність реалізації теоретично обґрунтованих функцій малого підприємництва не завжди підтверджуються емпіричними дослідженнями. Зокрема, представники малого бізнесу оцінюють власну участь в інноваційних процесах невисоко. При цьому на перше місце серед перешкод активній участі в інноваційній діяльності вони висувають проблему нестачі кваліфікованих кадрів.

На місцевому рівні зв'язок між розвитком малого бізнесу та інноваційними процесами є слабким. Так, Г.В. Козаченко, А.Е. Воронкова, В.Ю. Медяник провели дослідження взаємозв'язків розвитку малого бізнесу з інноваційними та інвестиційними процесами в регіонах країни. На підставі широких економіко-статистичних досліджень автори доходять висновку, що між показниками, що утворюють інтегральний індикатор розвитку малого бізнесу в регіонах країни, та рівнем їх інноваційного розвитку відсутні достовірні зв'язки. При цьому фіксується слабо виражена зворотна залежність [5, с. 53]. На підставі цих досліджень виразно можна стверджувати, що емпірично інноваційна функція малого бізнесу на місцевому рівні не зафіксована.

Аналогічна ситуація спостерігається зі взаємозв'язками розвитку малого бізнесу та інвестиціями в основний капітал на 10 000 зайнятих: існує слабо виражена зворотна залежність [5, с. 58]. Отримані дані зазначені автори інтерпретують як реалізацію

малим бізнесом функції компенсації недостатнього рівня інвестиційної активності. З теоретичної точки зору висновки авторів можна вважати обґрунтованими. Проблема полягає в тому, чи є ця функція малого бізнесу настільки важливою, щоби підтримувати її, використовуючи державний вплив, і, якщо так, то яким чином.

Аналогічні результати отримані під час дослідження взаємозв'язків між розвитком малого бізнесу, з одного боку, Індексом розвитку людського потенціалу та валового внутрішнього продукту на душу населення, з іншого боку. Рівень негативного взаємного впливу параметрів становить від 5,0% до 7,5%. Загальний висновок авторів є таким: існує слабкий зворотний зв'язок [5, с. 60]. Подібним є результат: низький рівень залежності між параметрами малого бізнесу та розвитком освітніх підсистем. Відмінність від попередніх взаємозв'язків є такою: вплив слабкий, але позитивний [5, с. 62].

Такий стан речей можна вважати парадоксальним, адже всі функції малого бізнесу, які зазнали економіко-статистичного аналізу по всьому масиву регіонів України, показали слабкі зв'язки, здебільшого негативні. Зазначимо, що цитовані автори не вважають встановлені зв'язки причинно-наслідковими.

Теоретичні та емпіричні дослідження демонструють суперечливі процеси в реалізації функцій малого підприємництва на макро- та мезорівнях. Підстави для цього слід шукати не лише у функціях, які воно реалізує у відповідних системах національного та місцевого рівнів. Необхідно враховувати, що реалізація функцій малого бізнесу відбувається в різних умовах. По-перше, сам він є неоднорідним (представляє різні галузі господарства, має, незважаючи на загальні обмеження параметрів, різні масштаби). По-друге, він функціонує в різних просторово-функціональних підсистемах країни. По-третє, заходи підтримки малого бізнесу можуть значно різнитися по галузях і регіонах. В результаті цього взаємний вплив малого бізнесу та інших підсистем країни «усереднюється».

Досліджуючи особливості сучасної моделі підприємств малого і середнього бізнесу в Україні, Т.С. Смовженко, А.Я. Кузнєцова, З.К. Шмігельська вважають, що на успішність їх діяльності впливають такі особливості, як особливість життєвого циклу виробленого продукту; інтегрованість виробничого процесу; інноваційна активність у виробництві; частка доданої вартості в продукції; масштаб виробництва. Цими авторами також наголошується на тому, що успіх підприємства залежить також від наявності кваліфікованих кадрів [9, с. 37].

Наявність безлічі обставин, що сприяють або перешкоджають реалізації функцій малого бізнесу, обумовлює характер і рівень впливу малого підприємництва на функціональні і просторові підсистеми економіки. Відповідно, з точки зору управління його розвитком необхідна комплексна стратегія, що зачіпає багато сфер. Наприклад, здатність уряду проводити розумну макроекономічну політику, можливість зацікавлених сторін розвивати бізнес-середовище, в тому числі за допомогою спрощених нормативно-правових рамок, ефективного управління, доступного фінансування (пільгового кредитування), відповідної інфраструктури, відповідної освіти, здорової, кваліфікованої, адаптивної робочої сили разом з ефективними державними і приватними організаціями, а також здатність малого та середнього підприємництва впроваджувати конкурентні методики роботи та бізнес-стратегії.

Висновки. Узагальнення вищевикладеного дає змогу дійти таких висновків. Сутність малого підприємництва реалізується в сукупності виконуваних функцій. Теоретичні аспекти дослідження змісту малого підприємництва дають змогу виділити такі функції малого підприємництва.

1) Загальносистемні функції: задоволення потреб, схожих або неузгоджених на різних рівнях суспільства (особистому і суспільному); інституційна трансформація суспільства (створення умов для зміни інституційної структури суспільства, включаючи його соціальні групи, форми їх взаємозв'язків, способи впливу органів влади);

інституційна стабілізація (як різновид функції інституційної трансформації (нульовий вектор) малий бізнес, включаючи орієнтовані на ринок домогосподарства, стримує темпи соціального розширення суспільства); згладжування негативного впливу кризових процесів на рівень життя населення.

2) В ринковій підсистемі економіки йдеться про освоєння малих ринкових ніш, «ущільнення» відтворювальної структури економіки; компенсацію витрат ринкової економіки (безробіття, кон'юнктурних коливань, кризових явищ); виробництво суспільно визнаних товарів і послуг; активізацію трудових функцій підприємця; активізацію інноваційної діяльності підприємця; розширення ринку праці.

3) У підсистемі державного та місцевого самоврядування йдеться про формування об'єктів, що потребують виборчої державної підтримки відповідно до цілей і завдань соціально-економічного розвитку регіону; стимулювання конкурентних відносин; зміну внутрішньо корпоративного регулювання економічних процесів.

Реалізація функцій малого бізнесу відбувається в різних умовах. Так, він є неоднорідним (представляє різні галузі господарства, має, незважаючи на загальні обмеження параметрів, різні масштаби); функціонує в різних просторово-функціональних підсистемах країни; заходи підтримки малого бізнесу можуть значно різнитися по галузях і регіонах.

Таким чином, внаслідок просторових і функціональних особливостей малого бізнесу та умов його функціонування в регіонах країни його теоретично обґрунтовані функції мають різні вектори реалізації.

Список використаних джерел:

1. Бутенко А.І., Войнаренко М.П., Ляшенко В.І. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу : монографія. Донецьк : НАН України, Інститут економіки промисловості, 2011. 326 с.
2. Варналій З.С. Державна регуляторна політика в сфері малого підприємництва : монографія. Київ : НАН України, Інститут економіки прогнозування, 2002. 104 с.
3. Газуда М.В., Волощук Н.Ю. Регіональний розвиток сфери малого підприємництва : монографія. Ужгород : ФОП Сабов А.М., 2019. 254 с.
4. Дрига С.Г. Мале підприємництво України: становлення, механізми управління та підтримки : монографія. Київ : НДІ економіки Міністерства економіки України ; ДКС центр, 2009. 359 с.
5. Козаченко Г.В., Воронкова А.Е., Медяник В.Ю. Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості : монографія. Київ : Лібра, 2003. 328 с.
6. Комарницький І.М. Регіональна політика організаційно-економічної підтримки малих підприємств : монографія. Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2003. 236 с.
7. Корнецький А.О. Формування та реалізація регіональної політики розвитку малого підприємництва : монографія. Дніпро : УМСФ, 2016. 140 с.
8. Мікловда В.П., Варцаба В.І., Пітюлич М.М. Регіональні механізми розвитку і підтримка малого підприємництва : монографія. Ужгород : Карпати, 2005. 152 с.
9. Смовженко Т.С., Кузнецова А.Я., Шмігельська З.К. Інноваційна діяльність малого і середнього бізнесу: основні засади управління : монографія. Київ : УБС НБУ, 2010. 198 с.
10. Краус К.М. Управління маркетингом малих торговельних підприємств : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 226 с.
11. Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises. *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003H0361> (дата звернення: 31.01.2022).
12. Promoting SMEs for development. *2nd OESD conference of ministers responsible for small and medium-sized enterprises (SMEs)*. Istanbul, 3-5 June 2004. P. 16.

References.

1. Butenko A.I., Voinarenko M.P., Liashenko V.I. (2011) *Modernizatsiia mekhanizmiv rozvytku maloho ta serednoho biznesu* [Modernization of mechanisms of small and medium business development]. Donetsk: NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. (in Ukrainian)

2. Varnalii Z.S. (2002) *Derzhavna rehuliatorna polityka v sferi maloho pidpriemnytstva* [State regulatory policy in the field of small business]. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekon. prohozuv. (in Ukrainian)
  3. Hazuda M.V., Voloshchuk N.Iu. (2019) *Rehionalnyi rozvytok sfery maloho pidpriemnytstva* [Regional development of small business]. Uzhhorod: FOP Sabov A.M. (in Ukrainian)
  4. Dryha S.H. (2009) *Male pidpriemnytstvo Ukrainy: stanovlennia, mekhanizmy upravlinnia ta pidtrymky* [Small business of Ukraine: formation, mechanisms of management and support]. Kyiv: NDI ekonomiky M-va ekonomiky Ukrainy, DKS tsentr. (in Ukrainian)
  5. Kozachenko H.V., Voronkova A.E., Medianyuk V.Iu. (2003) *Malyy biznes: stiikist ta kompensatorni mozhlyvosti* [Small business: sustainability and compensatory opportunities]. Kyiv: Libra. (in Ukrainian)
  6. Komarnytskyi I.M. (2003) *Rehionalna polityka orhanizatsiino-ekonomichnoi pidtrymky malykh pidpriemstv* [Regional policy of organizational and economic support of small enterprises]. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
  7. Kornetskyi A.O. (2016) *Formuvannia ta realizatsiia rehionalnoi polityky rozvytku maloho pidpriemnytstva* [Formation and implementation of regional policy for small business development]. Dnipro: UMSF. (in Ukrainian)
  8. Miklova V.P., Vartsaba V.I., Pitiulych M.M. (2005) *Rehionalni mekhanizmy rozvytku i pidtrymka maloho pidpriemnytstva* [Regional mechanisms of development and support of small business]. Uzhhorod: Karpaty. (in Ukrainian)
  9. Smovzhenko T.S., Kuznietsova A.Ia., Shmihelska Z.K. (2010) *Innovatsiina diialnist maloho i serednoho biznesu: osnovni zasady upravlinnia* [Innovative activity of small and medium business: basic principles of management]. Kyiv: UBS NBU. (in Ukrainian)
  10. Kraus K.M. (2015) *Upravlinnia marketynhom malykh torhovelykh pidpriemstv* [Marketing management of small businesses]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)
  11. Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises. Official Journal of the European Union. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003H0361> (accessed 31 January 2022).
  12. Promoting SMEs for development (2004) 2nd OESD conference of ministers responsible for small and medium-sized enterprises (SMEs). Istanbul, 3-5 June 2004. P. 16 (in English)
-